

MUHTAR AVEZOV'LA İLGİLİ HATIRALARIN İLMİ ÇALIŞMALAR İÇİN ÖNEMİ

Bu yıl.,Cumhurbaşkanımızın teşebbüsü ve UNESCO kararıyla Muhtar Avezov Yılı olarak kabul edilmiştir. Büyük insan, bilgin, milli sanatımızı ideal ve estetik zirveye ulaştıran 'Abay Jolu' gibi klasik bir eser yazarak Abay'ın kişiliğini, milli değerini,asırlar boyunca çile çeken halkım,yurdunu,milli değerlerini dünyaya tanıtan, tanınmış sanat ve bilim adamlarının hayranlığım kazanan Avezov'a adanan bu saygı büyük değer ifade etmektedir.

Muhtar Avezov gibi büyük insanların özelliklerini, derin yeteneklerini, sanatındaki erişilmez sırlarını incelemek, bir yıl veya dönem işi değil, asırlar boyu sürüp gidecek bir uğraşı konusudur. Sırları, sarsıntılan,düşünce ve hayalleriyle böyle bir kişilik,yaratanın insana verdiği bir mutluluk hediyesidir.

Muhtar'ın "ikinci hayatı" diyebileceğimiz dönemin başlaması için uzun yıllar geçti. Bu dönemde onun sanat ve hayat yolu,ilmi araştırma yöntemi, sanat ve hayata katkıları,çağdaşlarma ve öğrencilerine telkinleri, dersleri,sanat ve edebiyat üzerindeki düşünceleri,yaşadığı karışık tarihi olaylar hakkında pek çok çalışmalar yapıldı ve yayımlandı. D. Dosjanov "Muhtar Yolu-1988" S. Junisov "Mümtazlar ve Gölgeler" Kabdalov "Benim Avezov'um" gibi monografilerle birlikte M. Mirzahmetov'un "Avezov ve Abay-1997" R. Berdibay'ın "Tarihi Roman-1997" eserleri yayımlandı. Son yıllarda bu çalışmaların adeta gelenek haline gelmiş olması sevinilecek bir durumdur.

Her halkın tarihi kökleri ve kültürü ile ilgili ansiklopedik çapta olağanüstü eser verenlerin, parlayan yıldız olacaklarına şüphe yoktur. Sadece kendi halkının değil, başka ulusların da büyültü söz sanatı tarihine derinliğine inersek,Muhtarm yeri büyüktür. Sanatında ve bilimdeki erişilmez yerini,milletinin buhranlı ve karışık bir döneminde, merhametsizce ezildiği şartlarda,milli değerleri ve büyük kültür zenginliğini her yönüyle işleyerek kazanmıştır. Bu durumlar,onunla ilgili olarak yapılmış ifade ve yorumlan yeniden değerlendirmeyi ve araştırmayı zaruri kılmaktadır. Muhtar'ın "iyi zamanlar" da yaşadığını söylemek mümkünse de, Abay'ın içtiği "ağı"dan uzak duramadı. Büyük ustadı Abay gibi, "binlere karşı birce direnen" ve köklerini derinlere salan manevi bi çınar gibi abideleşti. Alın yazısı

Doç. A. MUSAKULOV
Ahmet Yesevi Ü. Öğr. Üyesi

Kazak Türkçesinden Aktaran:
Banu MUHYAEVA

yaşadı mücadele etti, direndi,büyükliğini sergiledi. Onun hayatı, derin tarihi sırlarla örülü ve şairânedir. Muhtarın şahsiyeti ve sanatını eserlerinden tanıyan yurttaşlarımız, Abay'da olduğu gibi, sanatın ab-ı hayatından içmiş olurlar .Muhtarın şam,devirlerin engellerini aşacaktır.

Büyük yazarımızın hayatı,kişiliği ve sanatı konusunda yazılan hatıra,araştırma ve edebi eserlerin,onu tanıma,anlama ve eserlerindeki derin hazza erişebilmek, Avezov iklimine girebilmek için büyük önemi vardır. Bu yayınların henüz denizde damla olduğunu söylemek mübalağa değildir. Eski çok milliyetli Sovyet dönemi ve bugünkü Kazak edebiyatı ve araştırma çalışmalarında pek çok yayın yapılması sevindirici olmakla beraber,bu büyük adamın şahsiyeti ve sanatı,değişik alanlarda yapılacak uçsuz bucaksız çalışmalara imkan sağlamaktadır.

Muhtar hakkında yazılan hatıraları basit bir tasnife tabi tutacak olursak,çocukluğunu bilen büyüklerinden başlamak üzere, arkadaşları, hocaları, yazarlar, bir araya geldiği dünya çapında şöhret sahibi sanatçılar, bilim adamları, öğrencileri, çocukları,okuyucuları ve hatta kendisini bir defa tesadüfen görmüş insanlar,onunla ilgili konuşup yazmayı bir borç olarak görmektedirler .Bunların gerçekle,sanat ve bilim açısından değerlendirilmesi geleceğin işidir.

Kazak Ansiklopedisinde, "Hatıralar,bir tür edebi eser olup,şekil olarak hatraya benziyor." denilmiş. Bu, açıklanması ve tamamlanması gereken bir düşüncedir. Geçmişte yaşanan amların,ülkesinin tarihinde hizmeti bulunan sanat,bilim ve devlet adamlarıyla ortak yaşadığı olaylar bulunan kimselerin, onlarla ilgili olarak aktaracakları her türlü bilgiyle o insan ve dönemine ışık tutacağı tabiidir. Bu,yazarın kişiliği ile yakından ilgili bir husus olup, kendi görüş,düşünce ve duygularına göre yorum olabilir. Bu yüzden M. Avezov hakkında anılarını aktaran insanlara büyük sorumluluk düşmektedir.

Hatıralar,tarihi bir şahsiyetten söz ediyorsa,anlatan insanın fikri ve değerlendirilmesi değil ,konuyu bilen insan onun hayatının bazı dönemlerini kendi açısından bahsetmelidir. Maalesef, Muhtar Ayezov hakkında yayınlanan bazı hatıralar "gözden irak gönülden irak" dendiği gibi kendi menfaatleri gereği ifade edildiği acı da olsa bir gerçektir Bu hatıraların

yazarları Muhtar'ın ruhu huzurunda sorumlu olacağı farkında olmalıdır

Özellikle :Ruslardan İ.V. Turgenov, V. G. Belinski gibi büyük şahıslar hakkında hatıra yazarlardan öğrenen çoğu yazarların bu gibi eserleri Muhtar'ın manevi şahsiyetini betimleme çabalarında ortaya çıktığı malumdur.

Zamanında Muhtar'ın sevdiği ustadı İ.V:Turgenov Latince "progres" kelimesini edebiyata getirdi .V.G.Belinski ise Latince "progres"kelimesini tercüme etmeden bu şekilde kullanılmasını sunmuştu.

Bunun gibi yabancı etkileri doğru karşılayan Muhtar'ın yeniliği, hangi sahada olsa da üstündür. Tabii ezeli varolan insanoğlu bir birine benzemediği gibi, insan özellikleri ve imkanlarının sırrını tam açıklayabilmek sanatın da ulaşamadığı gerçektir. İnsan, hakkında söylenen fikirler, düşünceler, değerlendirmelerin hepsi de nispidir. Böyle olmasına rağmen, Muhtar'ın kişiliği ve yeteneği,dırayeti ve iradesi, imanı ve nezaketi, dünya bakışı ve engin bilimi ileriye görebilmesi liderliği, bilginliği, yorumlayıcı kabiliyeti, merhameti ve sertliği gibi çok yönlü özelliklerini zamanımız insanlarına ve gelecek nesle tanıtmak sıradan bir insanın yapacağı iş değildir. Dünyanın tanıdığı ve kabul ettiği büyük insan Muhtar hakkındaki çalışmalar ve hatıralar, bu konuda yazılacak ilmi araştırmalar ve eserlerde yardımcı kaynak olabilecektir. Edebiyatımızın şöhretli büyüğü G.Mustafin'in 1950'li yılların Kazak Edebiyatı Tarihi eserini tenkit ederken "eserde Muhtar hakkında yazılanlara değişiklikler yapılmış...Muhtar'ın fikirde harekette farklılık gösteren dönemi gizlenmemelidir. Tarihi gerçek söylenmeli. 1932 yılından itibaren Muhtar Sovyet edebiyatçılar tarafına geçti"diyor. Bu duruma Sabit'de (Muhanov),Kajım'da (Jumaliyev) hepimizde maruz kaldık. Bu sebepten Muhtar'a eski gözle bakıp yersiz çelme atmaya bırakıp, adaletle değerlendirmeliyiz" (Mustafin: G. 1978 S: 174) Bu fikirden Muhtar'ın sadece yeteneğini kabul etmek değil ,manevi .dünyaya ve insana ideolojinin sanatta da,ilimde de efendi olduğunu görüyoruz.

Muhtar hakkında hatıralar ilk defa 1972 yılında ,Rusça "yazar" matbaasında basıldı. Yazarın doğumunun 80.yılı dönümü münasebetiyle 1976' yılında Kazakça "Bizim Muhtar" adında ,tamamlanıp basıldı. İlk baskıya 55 insanın

hatıraları, ikincisine ise 73 insanın hatıraları dahil olundu. Giriş olmakla birlikte her yazara açıklama yapıldı. Adı geçen eserdeki hatıralar, yazar hakkında çok bilgi veriyor. Büyük üstadın tabiatından tarih, ilim, eğitim, medeniyet ve alçakgönüllülüğünden ibret alıyoruz., hayat mektebinden geçiyoruz. estetik zevk alıyoruz

Halkımıza özgü manevi dünyasının ta XIX. yüz yıldan itibaren Rus diline aktararak ve yabancı ülkeler okuyucuları ve araştırmacı alimlerine tanıtıldığı tarihi gerçektir Bilgin Abay'la büyük Muhtar'ın eserlerini bütün dünyanın Rus dili aracılığıyla tanıdığını ayrıca nezaketle bildiriyoruz.

Eserin fikir ve estetik değerini orijinal nüshadaki gibi tabii, özelliklerini koruyarak başka bir dilde konuşturabilmek tercümenin bilginliği ve ustalığıyla birlikte ,yazara saygısı ve sevgisinin birliğini gerektireceği tabiidir.

Avezov'un eserlerini Rusça'ya aktarmada tanınan yazarlar; L. Sobolev, N Anov, Z.Kadrina, A.Pantiye, A.Nikolskaya, I:Suhov'dır. Onların hatıralarından yazarın bazı sırlarını öğrenebiliriz. Muhtar 'ın diğer milliyet temsilcilerinin yeteneklerini tanıyabildiğini ,onların manevi anlayış seviyesi ve bilginliklerinin ayrıcalığının farkında olup, kendi dehası ve gücü neticesinde bu özellikleri türlü teorik yönden pedagojik ve psikolojik yöntemleri ile bir birini tamamlayabildi. Muhtar'ın sevdiği tercüman arkadaşlarından biri A. Pantiyeler'le bir sohbetinde: dil ayrıca bir sezgidir, farklı bir tecrübedir. Bütün hayat tecrübesi Eğer benzetirsek hatibin dili ,bu gerçekten bir tek insanın , hem bir çok insanın dilidir... Yazarın dili, bir çok insanın, çoğunluğun ,halkın ve bir kaç zamanın dilidir" (Bizim Muhtar; 1976:97) diye yazarın dili kullanma özelliği hakkında tarihi ve teorik açıklama veriyor.

Bu fikirden Muhtar'ın tecrübesinin çokluğu ve bilgisinin derinliği görünür.

Muhtarla 1936 yılında Kazakistan edebiyat ve sanatının Moskova'daki on günlük töreninde tanıştığı Konstantin Altayskii, onun tercüme yapma yeteneğinin büyücü sınıyla,bilginliğini kabul ediyor. "Avezov sadece milli çerçevede sınırlanıp kalmıyor. Kazakistan şairleri hakkında konuştuğunda onları Özbek bahşlarıyla, Tajik hafızlarıyla, Azerbaycan açuslarıyla ve başka halkların şairleriyle karşılaştırdı.

Sözlü halk edebiyatındaki ortak özellikleri bulup, net gösterdi. "diye yazdı. (Bizim Muhtar,1976:53) söz sanatının kaynağının halk olduğunu, milli sanatın özünü tarihi teorik anlamda değerlendirebilen Muhtar bilgine boyun eğiyor. Muhtar'ın adeta büyük kardeşi gibi olan Türkmen edebiyatı klasiği Berdi Karbabayev ("Asil dostum, kardeşim"adlı hatıralarında): "Avezov'un, insanîyetinin, manevi yaşam tarihinin baş köşesinde" yer aldığı söyleyerek onun faziletli düşüncelerinden eserlerinin her bir satırının yetenek ışınıyla süslendiğini ve onlarca ,milyonlarca insana feyz ile dolu yükseklik getirdiğim hayranlıkla hatırlıyor.

M. Avezov'un sanattaki özellikleri ve onun ince, kutsal niteliklerini tespit ve dinleyicisine kabul ettirebilen ağız dualı bir insan olduğunu tanıtabilen hatıralardan biri de Rus Alimi E.F. Knipoviç'in "Asil Azamat" adlı hatırasıdır. Yazar bu hatıralarında Muhtar'ın barış koruma Sovyet Komitesi ve Lenin ödülünü tayin etmekle ilgili komite gibi v.b .toplum heyetlerine üye olduğu dönemlerde çağdaşları ve meslektaşlarının bilimi ve fazileti, bilginliği yönünden üstün olduğunu coşkuyla anıyor. Lenin ödülü ile ödüllendirilen bazı eserlerinin değerini tartışma sırasındaki fikir farklılıklarını araştırırken ,Muhtar yetmiş civarında Sovyet medeniyeti ve sanat temsilcisinin huzurunda M. Çolohov'un "İnsan Kaderi" hikayesini, insanlık kudretinin hem nazik, hem de hakir yönünü gösterebilen klasik eser diye değerlendirerek dinleyicilere kabul ettirdi.

R.Gamzatov şiirlerinin değerini ispatlayarak, onun şiir dünyası geleceğindeki pek çok imkandan bahsediyor.

M.Calil 'in câniler toplama kampında dar ağacına asılma tehlikesi karşısında yazdığı "Moabit Defteri "eserini tahlil ederken, şair ruhuna mahsus hüznüyle birlikte kahramanlığa çağırın kudretin sırrını betimledi. M. Calil yeteneğinin coşku duygusuyla etkili konuştu .Hatıraların yazarı : "Ben ,bunları konuştuğu zaman, onu dinleyenlerin yüzüne baktım .Onların çoğunun kitapları bizim klasik mirasımıza dötüşen, sadece ellerindeki kalemle değil ,silahla da Sovyet hükümetinin teşkil edilmesini sağlayan ve savaşlarda koruyan kır başlı insanlardı. Burada bulunanların çoğu ölümle bir kaç defa karşılaşanlardır. Belki bu sebeptendir, M.Auezov

bunları söylediğinde gözlerinde yaş olurdu." (Bizim Muhtar" 1976, S: 37) diye yazdı.

Evet,bu Muhtar'ın hayat severliği ve sanat anlayışının bir yanı olsa gerek

Rus Sovyet edebiyatının kabiliyetli şahıslarından biri A. Fadeev'tir. O, Muhtara ayrıca saygı gösterip faziletine boyun eğenlerin biridir. Rus yazarı İ. B. Lebedinskaya'nın "Unutulmaz Dostumuz" adlı hatırasında,iki büyük şahsın berrak dostluğunun tanığı olduğunu ve dostluğun bazı görüntülerini esas anahtarlarını etkileyici bir biçimde sunabilmişti... Muhtar, dost ailesinin üzüntüsünü paylaşmaya geldiği bir sohbetinde "akıllı çocuğun mirasa ihtiyacı yok,çünkü kendisi elde edebilir,aptallara bırakmak gerekmez ,çünkü onlar dağıtıp tüketir"diyen dedesi Auezov 'ın ibretli sözünü söylemesi,hazır cevap ve bilgeliğini gösterir.

Tanınmış bilim adamı Meketas Mirzahmetov'un "Orta Asya Devlet Üniversitesi Asistanı" adlı araştırmasından Muhtara'a özgü sırrı anlıyoruz. (M.Mirzahmetov "Auezov cene Abau" 1997) 1960 yılında Taşkent Tren İstasyonunda Muhtarı karşılayanların "misafirhaneye birlikte gidelim"sözünü

anlıyamıyanlara O,konak evi denen eski bir Türk sözüdür. Kutadgu Bilig 'te geçiyor diye açıkladığını hatırasında yazıyor.

18 Mart 1930 tarihinde M F. Abdülbaki,Gavrilov'ün danışmanlığıyla bir yıl içerisinde yaptığı işlerin projesinden, ilmi araştırma çalışmalarıyla ilgili kaynaklan okumak için Arap, Fars, Çağatay, Türk, Özbek Azerbaycan, Türkmen, Kırgız dillerini öğrendiğini A.Yesevi'nin "Divan-i Hikmeti'ni", A. Nevai'nin eserlerini, A. Bahadır'un "Türkmen Şeceresini" ve "Şehname" gibi eserleri orijinalden okuduğunu öğreniyoruz. Fars dili hocası Prof. A:A.Semenov bir toplantıda "Şimdi bile M.Auezov'un iki yıl boyunca Fars dilin okuyanlarla aynı seviyede hazırlığı vardır."

Adı geçen eser, Türk halklarında ortak büyük destan "Manas'ı" erkenden tanıyan Muhtar Türkistan aydınlarına ilk 1923 yılında konferans düzenlediğini ve 1929 yılında "Manas'ı söyleyiciler ve dinleyiciler ortamı" konulu konferansı ile bilim adamlarının dikkatini çekebildiğini söylüyor. M. Auezov'ın hayatındaki 1930'lu yıllardan sonraki ağır dönem 1951 yılları idi. Tarihimizde bu yıllar küçük soykırımı olarak

biliniyor.,çetin ve karanlık günlerde Muhtar vatanından uzaklaşmaya mecbur oldu. Giderken halkın sevdiği oğullarından biri Muhtar'ın çok saygı duyduğu insanlardan biri Kalıbek'e "Eyvah, onun nesini soruyorsun arı gibi ısırıp dayandırmıyor. Eve ziyarete gel, çocuk çoluğu teselli et. Alıştıkları da, güvendikleri de sensin, Valya'nın" demişti. O, anda Kalıbek çekemeyenlerin büyük şahsı arı gibi ısırıklarına üzülerek şu satırı yazmıştı.

Ey,an,dilin acı dermanın yok
Acı dilli,temelsiz insan da çok,
Hâlin bilmez halsizler saldırıyor,
Hangi sıfatın bulursun o, cahilin.
Güvenmedim ben sana güvenemem,
Sensiz geçsem hayattan darılmazım,
Kara narı ısırınlar

Kal derinde onu ortadan çıkaramam.
(Jurtbayev. "Birey" 1989 S: 233)

Muhtar çetin dönemlerde ülkesinden uzakta, başka ortamda ,Moskova'da Lomonosov, Üniversitesinde Sovyetler Birliğinde ilk olarak açılan SSCB halkları edebiyat bölümüne devam etti.

Bu dönemdeki Muhtar'ın sıkıntılarını ve dirençli özelliklerim Prof. S. Doronyan heyecanla hatırlıyor.

Muhtar bu yıllarda Sovyetler Birliğinde yaşayan halklar edebiyatı tarihini sistemli olarak araştırılması, araştırmacı kadro ,eleştirme meselesi öğretmenler hazırlama meselelerini gündeme getirdi.

İlk defa 1960 yılında "Orta Asya ve Kazakistan Halkları Edebiyatı Tarihinin yapılmasında büyük katkıda bulunduğunu ,dünya halkları kültürü ve edebiyatı tarihini araştırmada ve milli özellikleri tespit etmede gösterdiği bilim gücünü hayranlıkla hatırlıyor.

Muhtar çocukluğunda İslamın imam etkisinde büyümüşü. Onun ata babalarının Semey bölgesine bu fikri yayarak geldiği tarihi gerçektir. Muhtar'a gençliğinden dedesi Auez'ın "R" harfini söylettirmek için "Bismillahirrahmanirrahim'i tekrarlatması boşuna değildi. Muhtar'ın islam inancından vazgeçmediğine inananlar da inanmayanlar olabilir. Fakat zamanın getirdiği değişikliğini onu Allah'a sığınmaya ,ibadet etmeye mecbur bırakmış gibidir. Muhtar İslamın hümanist değerini derin anladığından dolayı,

imam en kutsal değer saymıştır. Hayatının son yıllarında Güney Kazakistan bölge vekili olarak ,bu bölgenin yaşamıyla ilgili (Türkistan osilay tudı, Ösken Örken romanların yazması tesadüf bir olay değildir. Bu Muhtar'ın ata babalarının yaşadığı ülkeye,onların ruhlarına borç anlayışından gelen gerçek olmakla birlikte,bütün halk sevgisinin görüntüsü olsa gerek.

Muhtar'ın büyük değer verdiği tarihi Timur yerinden toprak buyuran Kazak halkının birey oğlu, büyük pehlivan Hacı Muhan ve 1927 -1934 yıllarında Kazakistan Merkezi Yürütme Komitesinin Başkanı ,ülkenin ileri gelenlerinden Eltay Ernazarulu'nun mezarını ziyaret etmesi büyüklere ve onların ruhuna tazim ve saygısıydı Bunun gibi hareketleri ,ülke yöneticilerini uyararak "Bu ülkede ölenlere saygı yok mu diye düşünüyorum "diyerek incinmesi, halkın iman eğitiminde büyük önemi olacağı hakikattir.

(Omarov.A Hatıralarından)

Yetenek ve zihniyetin geliştirilmesi kendi kendine oluşmayacak özelliktir. Onun Üstadı çalışma ve arayıştır.

Sadece çalışma değil verimli çalışmadır, sadece arayış değil bilgili arayıştır. Bu özellikleri Muhtar'ın çocukluğundan bilinç altında bulunup, sürekli gelişti. Muhtar hakkındaki hatıralardan bu gerçeğin çok yönlü sırrını görüyoruz. Mesela, Muhtar küçüklüğünde batı ve doğu klasik medeniyetinden feyiz aldı ve folkloru manevi

kaynak olarak tamdı. Bu sebepten de onun manevi yapısı, dünya halklarının medeniyetinden kaynaklanmaktadır.

Edebiyat tenkidi sahasında şairler ,yazarlar mektebini ,onların temsilcilerini, üslubunu araştırırken bazen keskin fikirler de oluyor. Mesela, İ. S. Turgenov 'in eserini Kazak diline aktardığı için sadece onu taklit ettiğini göstermez.

Eseri ilmi teorik ve pratik açıdan tahlil ve tenkit edebilen Muhtar Gogol'den Shakespeare'den, Çehov'dan, Tolstoy'dan da yararlanabildi. Geleneğin klasik örneğini, milli psikoloji ve kültür yönünden geliştirdi,devam ettirdi.

Muhtar hakkında özellikle aydınlar yazarlar, alim ve sanatçıların hatıralarında, Muhtarın sadece kendi halkının değil,dünya halkının aydınları, düşünür, yetenekli vatandaşınm,tabiatı ve zevkim, bilgi seviyesini inceleme neticesinde kendi bilim tecrübesine de katabilen bir insan olduğunu bildiriyor. İkinci yandan da, çağdaşlarının zevk seviyesini karşılayabilme yolundaki sürekli arayışın sırrını göz. önüne sermektedir. Bu sebepten de Muhtar hakkındaki hatıralar, ilmi araştırmaların kaynağı olabilecektir. Çalışmalarının ilim adamları ve sanatçılarla birlikte, halkının oğlu Muhtar'ın kişiliğini ve çok yönlü kabiliyet ve değerini tanıyarak ibret almamızda, ilmi tenkidin değerinin olduğu kanaatindeyiz.